

УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО І УКРАЇНОЗНАВСТВО НА ТЕРЕНАХ АВСТРАЛІЇ

У розвиток вітчизняної культури, в т.ч. освіти і науки, свій внесок зробила українська діаспора Австралії, прагнучи зберегти рідну культуру, яка на батьківщині знаходилася перед загрозою знищення.

Водночас культурно-просвітницька діяльність українців за кордоном сприяла ознайомленню громадян країни перебування із своєю культурною спадщиною і таким чином хоча б побічно привертала увагу західного світу до проблем українства, зокрема його національних домагань.

Масове переселення українців до Австралії почалося після Другої світової війни. Головним чином із Європи переїхало туди понад 20 тис. українців¹. Це були переважно колишні радянські військовополонені, біженці й переміщені особи, які опинилися на території західних окупаційних зон союзників. Крім того, до далекої Австралії потяглися й ті українські емігранти, котрі після більшовицького перевороту знайшли притулок у країнах Східної Європи й з ідеологічних міркувань та під загрозою радянського терору перед приходом радянських військ виїхали на захід.

Незначний сплеск української еміграції припадає на 80-90-ті роки ХХ ст., коли після розвалу СРСР та проголошення незалежної української держави став можливий безперешкодний виїзд бажаючих поза межі країни. Близько 1 тис. виїхали переважно на індивідуальній основі, головню до родичів. Згідно з переписом 1986 р. заявили про своє українське походження понад 31 тис. осіб, серед яких 46% становили народжені в Австралії².

Переселення українців до Австралії відбувалося також на підставі угоди 1947 р. між ІРО (Міжнародною організацією у справах втікачів) та австралійським урядом. На федеративному рівні справами біженців видав департамент еміграції, в адміністративних одиницях (штатах) і регіонах — його представники (директори).

Враховуючи, що загальна кількість переселенців на австралійський континент становила близько 170 тис., місцева влада не мала належних можливостей створити їм необхідні умови для пристойного існування. Спершу емігранти, в тому числі й українці, зазнавали легальної дискримінації у справах зайнятості, соціального забезпечення тощо.

Переселенців розміщували в міграційних центрах, робітничих таборах, що були створені в Західній Австралії (табір поблизу міст Нортгем, Кандердін, Перт), в північній Австралії (в передмісті Вудсайду, Аделаїди), в Новому Південному Уельсі (Батгерст, Грета, Ковра), в Чулорі, Горнсбі та ін. Причому існували спеціальні табори для жінок і дітей та окремі табори для робітників. Чоловіки протягом двох років повинні були

відпрацьовувати в промисловості чи будівництві у визначених урядом місцях. Лише після цього терміну їм дозволялося мешкати із сім'ями, або переїхати на нове місце проживання. Через п'ять років, пройшовши процедуру натуралізації (яка, зокрема, включала іспит з англійської мови), українцям, як й іншим емігрантам, надавалося право отримати громадянство Австралії.³

На початку 1950-х років після ліквідації переселенських таборів лише незначна частина українців залишилася у тій же місцевості. Основна ж маса емігрантів, шукаючи кращих умов праці й проживання, бажаючи жити в більшій українській громаді, розселилася на околицях великих промислових центрів. Ними стали п'ять найбільших міст — Сідней, Мельбурн, Аделаїда, Брізбан, Перт. Тут зосередилося понад 85% українців. Відповідно в цих містах і були сконцентровані найважливіші українські культурно-просвітні установи. Проте компактного району проживання українців так і не виникло.

Основна маса українців досить швидко адаптувалася на чужині, яка стала їм другою батьківщиною. Опанувавши мову, виявивши свої професійні здібності, українці невдовзі поповнили лави кваліфікованого робітництва, фермерства, а подекуди й інтелігенції. Вже на початку 1990-х років понад 90% українців отримали австралійське громадянство.⁴

Урядові кола Австралії спочатку проводили щодо біженців, в тому числі й українців, політику інтеграції новоприбулих у австралійське суспільство, а в подальшому й їхньої асиміляції з метою формування монолітної австралійської нації. Не менш важливим завданням для панівних верств було використання антирадянських настроїв українців (як й інших колишніх громадян Радянського Союзу) в післявоєнній холодній війні, в протистоянні австралійським прокомуністичним об'єднанням.

І якщо остання тенденція знаходила підтримку в основній масі емігрантів, то політика нівелювання національних особливостей наштовхувалася на опір біженців із Східної Європи, зокрема українців і прибалтів. Вони пам'ятали своє історичне коріння, намагалися й на чужині зберегти свою національну ідентичність.

Прагнення українців, як й інших не панівних етносів Австралії, зберегти свою національну культуру зіграло не останню роль у проголошенні політики багатокультурності. Її започаткував лейбористський федеративний уряд, прийшовши до влади у 1972 р. Згідно з нею на зміну політики асиміляції щодо інших спільнот пропонувався більш гнучкий варіант інтеграції різних етносів у домінуюче англосаксонське суспільство з певним пошануванням їхньої культури, мови, віри тощо. Разом з тим висувалося завдання виховувати в емігрантському середовищі почуття австралійського патріотизму, акцентування уваги на самобутності австралійської нації.

До проголошення цієї політики українцям доводилося долати значні труднощі на шляху поліпшення свого суспільно-політичного, фінансово-економічного й культурно-просвітницького розвитку.

Ще з початку свого перебування на австралійській землі, а саме знаходячись в переселенських таборах, українці почали облаштовувати своє власне громадське й культурне життя. Саме в таборах з'являються перші громадські об'єднання українців. За їх ініціативою тут налагоджується релігійне життя, створюються школи, ансамблі тощо. Просвітницька діяльність в таборах була поставлена на достатньо високий рівень завдяки перебуванню в них цілої низки відповідних професійних діячів.

Після переселення із таборів культурно-просвітницькою роботою стали займатися церковні й світські українські організації. До перших належали українська церква (греко-католицька і православна) та напіврелігійні організації мирян — церковні братства і сестрицтва. Саме братства і сестрицтва створювали при церквах перші суботні школи, бібліотеки, займалися видавничою справою, збирали кошти на будівництво церков, організовували культурно-просвітні заходи.⁵

Не менше значення в активізації культурно-просвітнього життя українців Австралії належить їхнім світським організаціям — громадам, які виникли вже у 1949–1950 рр. майже у всіх штатах, за винятком Тасманії. З метою координації їх діяльності на з'їзді представників цих товариств (Мельбурн, 1950 р.) створюється Об'єднання українців в Австралії. Його очолив колишній сотник Української Галицької Армії, інженер-технолог, громадський діяч Василь Болюх.

У 1953 р. це товариство перейменовується на Союз українських організацій в Австралії (СУОА). Наприкінці 1990-х років до нього входили близько 30 організацій, а також представники церкви.⁶ Крім мети репрезентувати українську спільноту в Австралії й захищати її інтереси СУОА ставив своїм завданням знайомити австралійців з українською культурою й історією, зокрема з визвольною боротьбою українського народу.

Культурно-просвітню діяльність здійснюють молодіжні (Пласт та Союз української молоді), культурно-мистецькі, жіночі (Союз українок), наукові, шкільницькі, комбатантські (об'єднання колишніх вояків) та інші українські організації, а також земляцькі товариства — Комітет покутян, Об'єднання львів'ян, Товариства полтавчан, волинян тощо.

Громадські об'єднання гуртуються головню в чотирьох Українських народних домах. Ще в 1950-ті роки вони були побудовані в Брізбані й Перті або закуплені (вже готові будинки) в Мельбурні й Сідней на громадські пожертвування з ініціативи українських громад. Українські народні дома стали центром культурного життя діаспори, зокрема місцем проведення урочистих зборів (присвячених ювілейним датам української історії, видатним українським діячам), концертів, свят, театральних вистав тощо.

Однак, щоб розвивати українську культуру на чужині передусім необхідно було зберегти рідну мову. Відтак велика увага приділялася освітній

справі. Як вже зазначалося раніше, перші українські школи були сформовані ще в переселенських таборах. Навчання в них проводили мешканці таборів, які мали відповідну освіту. Таких викладачів було не так і багато, оскільки із 30 тис. українських переселенців вищу освіту мали 1–3%. Проте отриманий організаційний і педагогічний досвід став їм у нагоді після ліквідації таборів.

Враховуючи історичний досвід українських братських шкіл, навчальні заклади постали на базі груп релігійного навчання ще на початку 1950-х років завдяки сприянню щойно створених церковних братств. Першою такою школою в Австралії стала Українська братська школа ім. митрополита А. Шептицького (Мельбурн, 1951 р.). Пізніше українські школи створюються організаціями СУОА головно при народних домах й інколи спершу навіть у приватних будинках. В них школярі навчалися по суботах, тобто у вільний від навчання день в австралійській школі.

До 1959 р. ці навчальні заклади були семирічними і називалися «рідними школами». Від 1960 р. вони стали дев'ятирічними і отримали назву «школи українознавства». Оскільки навчання дітей відбувається паралельно в австралійській і українській школах, то і термін навчання з 1984 р. у них став ідентичний — 12-річна освіта (враховуючи рік дитячого садка і рік дошкільний).⁷

Найбільшого апогею досягло українське шкільництво у 1957-1971 рр. Саме в цей період кількість шкіл зросла з 25 до 54, відповідно учнів — з 1380 до 2150, вчителів — з 84 до 146. Школи називають на честь провідних, еліти української нації — княгині Ольги, князя Володимира Великого, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та ін.

У цих школах вивчаються мова, література, історія, географія, культура України, а також релігієзнавство і спів. Спочатку учні користувалися підручниками, підготовленими представниками західної української діаспори. У 1960-х роках з'являються власні підручники, що стали користуватися попитом і за межами країни. Таким став підручник для молодших класів педагога Марії Дейко. Починаючи з 1990-х років у навчальному процесі використовуються підручники з України.⁸

При школах існують гуртки: хорові, танцювальні, театральні, музичні (головно гри на бандурі) тощо. Українськими школами керує Центральна шкільна рада, що входить до СУОА і діє через шкільні ради штатів, а де вони відсутні — через керівництво цих шкіл. При школах функціонують батьківські комітети. Спочатку матеріально школи, в тому числі й зарплата вчителів, забезпечувалися батьками або спонсорами. Включення українського шкільництва в загальнодержавну програму багатокультурності дало змогу фінансувати його державою. Ця програма сприяла визнанню української мови матрикуляційною, тобто мовою, що включена як предмет вступного іспиту до вищих навчальних закладів. Своєю чергою таке підвищення статусу української мови допомагало розширити коло бажаючих її вивчати.

Проблема старіння педагогічних кадрів (які раніше забезпечувалася емігрантами з вищою освітою) спонукали відкрити українознавчі студії у формі семінарів й літніх курсів в університетах ім. Макворі в Сідней, ім. Монаша в Мельбурні та ім. Фліндерса в Аделаїді. Спочатку ці програми фінансувала Фундація українознавчих студій в Австралії (ФУСА), згодом — адміністрація відповідних університетів. Підвищенню кваліфікації педагогів сприяють місцеві наради штатів та загальноучительські з'їзди (раз на три роки).⁹

Поряд із успіхами української освітянської справи даються взнаки й труднощі, що виявилися в 1980-1990-х роках минулого століття. Це насамперед зменшення кількості учнів, викликане цілою низкою об'єктивних факторів. Серед них: спад народжуваності в українських сім'ях, зростання числа змішаних сімей, розпорошеність українських родин. Не меншу роль серед деяких молодих батьків грає і фактор утилітарної ментальності — зневіра у практичній доцільності для їхніх дітей української освіти. Так, у 1991 р. залишилося функціонувати 15 українських шкіл, в яких навчалася 760 учнів і викладало 122 учителі¹⁰.

Проте, незважаючи на ці проблеми, українське шкільництво дає змогу формувати у молодого покоління діаспори усвідомлення свого історичного коріння, національної ідентичності, почуття пошани до національних і культурних набутоків української спільноти.

З освітою тісно пов'язана наука. Представники української діаспори мають змогу займатися науковою діяльністю в суто українських наукових закладах й австралійських науково-освітніх центрах. До перших належить Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Австралії (НТША). Воно створено у 1950 р. у Сідней за ініціативою літературознавця, бібліографа, педагога Євгена Пеленського, який і був обраний його головою. Згодом очолювали це товариство педагоги Іван Рибчин і Матвій Ващишин, журналіст Теодосій Ляхович, економісти П. Шулежко й Ігор Гордіїв, єпископ Іван Прашко, зоолог Роман Микитович¹¹.

Пізніше осередки НТШ постали в Мельбурні (1964 р.), Аделаїді (1965 р.) і Канберрі (1971 р.). Навколо НТША згуртувалося понад 100 науковців, серед них 14 дійсних членів та 2 члена-кореспонденти НТША. В його діяльності головна увага приділяється дослідженню проблем українознавства. Основним його здобутком стала публікація в Мельбурні у 1966 р. документальної книги «Українці в Австралії», а також участь у виданні 4 тому «Енциклопедії української діаспори. Австралія—Азія—Африка» (Київ—Нью—Йорк—Чикаго—Мельборн, 1995).¹²

Науково-дослідницька робота з проблем українознавства здійснюється в спеціальних закладах, створених при австралійських вузах на кошти Фундації українознавчих студій в Австралії (пізніше їх фінансування перейшло до університетських адміністрацій). Першим з них постав у 1978 р. Центр українознавчих студій при Університеті ім. Макворі в Сідней. Його програма розпочалася у формі семінарів й літніх курсів

українознавства, а з 1984 р. започатковано регулярну програму при факультеті сучасних мов.¹³

У 1983 р. був заснований Лекторат україністики ім. М. Зерова при відділенні слов'янських мов Університету ім. Монаша в Мельбурні. Він веде для студентів навчальні програми з української мови й літератури, готує магістрів й докторантів, здійснює науково-дослідницьку діяльність з українського літературознавства і лінгвістики, публікує спеціальні збірники і бюлетені. Центр і Лекторат спільно з НТША проводять наукові конференції, в т.ч. й міжнародні. Результати цих наукових досліджень публікуються у серійному виданні «Історія українського поселення в Австралії», а також в «Australian Ukrainian Review»¹⁴.

Певний внесок у розвиток австралійської економічної науки зробили українці — члени українських професійних товариств (Павло Шулежко, Степан Процюк, Євген Пеленський), архітектурної справи — (Роман Павлишин), електрифікації — (Олександр Кохановський) та ін.¹⁵

У розвитку українознавчих студій значне місце належить бібліотечній справі. Саме в бібліотеках зосередилися основні фонди україністики, користування якими дає змогу дослідникам плідно працювати в цій галузі. Бібліотеки, в яких знаходиться українська література, можна поділити на чотири групи: державні, церковні, громадські, приватні.

До перших належать україномовні фонди бібліотек Лекторату україністики Університету ім. Монаша в Мельбурні (2,5 тис. книжок) й Центру українознавчих студій при Університеті ім. Маквора в Сідней (2 тис. книжок).

Найбільші фонди мають церковні бібліотеки. В них знаходиться не лише богословська література, а й відділи історичні, етнографічні, літературно-мовознавчі, мистецтвознавчі, словників, підручників, періодики, а також рідкісних стародруків тощо. Так, єпархіальна бібліотека в Мельбурні нараховує понад 14 тис. книжок, бібліотека УКЦ в Сідней — 5 тис. книжок.

Досить багаті фонди мають й приватні бібліотеки. Серед них вирізняється бібліотека (6 тис. книг) письменника, видавця, педагога Дмитра Нитченка в Мельбурні, що містить рідкісні видання ХІХ ст. та міжвоєнного радянського періоду, значну літературу по шевченкознавству. Велика добірка української книги (4 тис.), передовсім мистецтвознавчої (балет, театр, музика, живопис) та історичної, є в бібліотеці художника Петра Кравченка в Сідней. В цьому ж місті знаходиться й бібліотека католицького священика, журналіста Івана Шевціва (2 тис. книжок). Дещо менші збірки знаходяться при українських громадах, народних домах, школах тощо.

Плідна діяльність українських бібліографів на австралійській землі дає змогу не лише зберегти цінні зразки української літератури, познайомити з нею наступні покоління української спільноти, а й формувати важливі інформаційні джерела.

Збереження й розвиток української культури в Австралії, в т.ч. освіти і науки, справа всієї української громади. Проте в ній значна роль нале-

жить організаціям і особам, які займаються організованою економічною діяльністю. Насамперед це українські кооперативні й кредитні спілки. Лише кредитні спілки щороку жертвують на громадські, культурні, релігійні цілі близько 160 тис. доларів¹⁶. Щедрими меценатами є й приватні особи, передусім успішні підприємці Роман Кордуба, Михайло Лесів, Іван Контек, лікар Гліб Дубик та ін. Цілеспрямовано оберігає культурні надбання української діаспори Товариство збереження української спадщини в Австралії. Зокрема, спільно із тижневиком «Вільна думка» воно видало у 2001 р. енциклопедичний довідник «Українці в Австралії».

Підбиваючи підсумок, можна зробити висновок, що порівняно малочисельна українська діаспора Австралії докладає надзвичайних зусиль для збереження історичної пам'яті свого народу, його мови, культури й ідентичності. Цей факт визнається іншими національними меншинами Австралії та її громадськими й державними представниками. Отже, українська еміграція гідно виконує місію збереження й розвитку українського культури, в т.ч. української освіти і українознавства.

---

¹ Українці в зарубіжному світі. — К.: Наукова думка, 1991. — С. 70.

² Seneta Eugene. Ukrainians in Australia and Oceania // Ukraine and Ukrainians throughout the World. A Demographic and Sociological Guide to the Homeland and Its Diaspora. — Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 1994. — P. 473.

³ Барчинський Орест. До історії українського поселення в Австралії // Українці в Австралії. Енциклопедичний Довідник. — Сідней: «Вільна Думка» і Товариство Збереження Української Спадщини в Австралії, 2001. — С. 55–56.

⁴ Жуківський Анатолій. Поселення українців в Австралії // Українці в Австралії. Енциклопедичний Довідник. — С. 10–12.

⁵ Шевців Іван. Українська католицька церква та її ролі в житті української діаспори в Австралії // Українці в Австралії. Енциклопедичний Довідник. — Сідней: «Вільна Думка» і Товариство Збереження Української Спадщини в Австралії, 2001. — С. 431.

⁶ В. П. Трощанський, А. А. Шевченко. Українці в світі // Україна крізь віки. — Том 15. — К.: Видавничий Дім Альтернативи, 1999. — С. 127.

⁷ І. Брозницький. Українське шкільництво в Австралії. // Українці в Австралії. Матеріали до історії поселення українців в Австралії. — Австралія-Мельборн: Наукове товариство ім. Т.Шевченка в Австралії. Бібліотека українознавства. — Ч. 15., 1966. — С. 697–727.

⁸ Сліпецька Тетяна. Українське шкільництво в Австралії // Українці в Австралії. — Т. П. — Мельборн: Союз Українських Організацій Австралії, 1998. — С. 570–573.

⁹ Там само. — С. 573–581.

¹⁰ Seneta Eugene. Ukrainians in Australia and Oceania // Ukraine and Ukrainians throughout the World. A Demographic and Sociological Guide to the Homeland and Its Diaspora. — Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 1994. — P. 478–479.

¹¹ Радіон Степан. Наукове Товариство ім. Т.Шевченка в Австралії // Українці в Австралії. Енциклопедичний Довідник. — Сідней: «Вільна Думка» і Товариство збереження Української Спадщини в Австралії», 2001. — С. 449.

¹² Микитович Роман. Наукове товариство ім. Шевченка в Австралії // Українці в Австралії. — Т. П. — Мельборн: Союз Українських Організацій в Австралії, 1998. — С. 629–635.

¹³ Кошарська Галя. Центр українських студій, Макворі університет (Сідней) // Українці в Австралії. — Т. П. — Мельборн: Союз Українських Організацій Австралії, 1998. — С. 624–627.

¹⁴ Павлишин Марко. Лекторат україністики ім. Миколи Зерова в університеті ім. Монаша (Мельборн) і Допомоговий Фонд Українознавчих Студій // Українці в Австралії. — Т. П. — Мельборн: Союз Українських Організацій Австралії, 1998. — С. 617–623.

¹⁵ Микитович Роман. Українці в науці п'ятого континенту. — «Українська діаспора». — 1994. — Ч.5. — С. 92–94.

¹⁶ Трощинський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі // Україна крізь віки. — К., Видавничий дім Альтернативи, 1999. — С. 126.